

Din Psikolojisinde Değerler ve Erol Güngör'ün Değerler Hakkındaki Görüşleri

Arş.Gör. Sezai KORKMAZ*

Özet

Bu çalışmada sınırları dar olmakla birlikte din psikolojisi açısından değerler konusunu ele alınmıştır. Çalışmada değerleri anlamlandırma ve değerlerin genel çerçevesini belirlemek amacıyla psikoloji 'ye göre din, psikoloji, din psikolojisi, değer ve değerlerin genel yapısı, ahlak ve ahlaki değerler ve din psikolojisi açısından dini değerler gibi konular incelenmiştir. Son bölümde Erol Güngör'ün psikolojik bağlamda değerlerle ilgili görüşlerine yer verilip, kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Psikoloji, Din Psikolojisi, Değerler, Dini Değerler, Ahlaki Değerler.

Values In Psychology of Religion and Erol Güngör's Opinions About Values

Abstract

In this study, values in term of psychology of religion is taken up partially. In the study, for the purpose of explaining the meaning of the values and determining the general atmosphere of the values, the subjects are scamed like the religion according to the psychology, the psychology, as a value of the pscyhology of religion, general structure of the value and values, morals and moral values religious values in term of the psychology of religion. In the last, Erol Güngör's opinions related to the psychological values are given place and a short evaluation is done.

Keywords: Religion, Psychology, Psychology of Religion, Values, Religious Values, Moral Values.

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı

Giriş

Psikolojinin felsefeden ayrılıp kendi başına bir bilim dalı olmasından bu yana din, ahlak ve değer konuları psikologların ve bu alanda çalışanlarının ilgisini çekmiştir. Psikolojinin ya da din psikolojisinin ilk kuruluş aşamalarında William James, Freud, Jung, Adler, Maslow ve Fromm gibi düşünürler ve psikologlar din ve değerler alanına özel bir ilgi göstermiş ve bu alanlarla ilgili çok sayıda eserler vermişlerdir.¹ Sanayi devrimi sonrası insanlar bireysel ve toplumsal alanda birçok buhranlar geçirmiştir. Sanayi devrimi sonrası makineleşme, şehirleşme, savaşlar ve toplumdaki değişiklikler insan psikolojisi üzerinde derin izler bırakmış, insanlar bireysel, kültürel ve toplumsal bazda büyük değişikliklere maruz kalmıştır.

Bunun sonucunda insanlar bireyselleşme, şehirleşme, teknolojinin gelişip yaygınlaşması, sanayileşme gibi unsurların etkisiyle birlikte kültürel, toplumsal ve dini değerlerden uzaklaşmaya başlamış ve değerler toplu halde erozyona uğramaya başlamıştır. İlk dönem psikologların din, değer ve ahlak gibi konulara eğilmelerinde bu konuların büyük etkisi olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Değerler ve değerlerin erozyonu sosyolojinin konusu ve inceleme alanı olduğu kadar psikolojinin dolayısıyla din psikolojisinin de ana konularından ve inceleme alanlarından biridir. Aslına bakılacak olursa değerler, din psikolojisinde başlı başına yer alması ve üzerinde durulması gereken önemli konulardan biridir. Birçok unsurun etkisiyle kalabalık topluluklar içinde yaşayan insanın bireyselleşmesi değerlerin içselleşmesini sağlamasının yanında bireyin kendine özgü değerler üretmesini de sağlamaktadır. Bireylerin değer oluşturması olumlu olabileceği gibi olumsuzda olabilmektedir. Değerlerin referans noktasına bakıldığında daha çok toplum ve din gibi kurumların değerlerin kaynağını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Daha çok bireyselliği ve bencilliği tetikleyen sosyal medya, internet ve akıllı telefon gibi ağlar insanın değer yapısına olumsuz

¹ Bkz. Karacoşkun vd., *Din Psikolojisi*, Ed.: Mustafa D. Karacoşkun, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.35.

etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu gibi sanal ortam malzemeleri bireylerin değerlerden uzaklaşmasına neden olabilecek konumdadır.

Psikolojiye Göre Din

İsmlendirme biçimi farklı olsa da yeryüzünde hemen hemen her dinde ve kültürde “din” değişik kelimeler ile ifade edilmektedir. Örnek olarak din; Pehlevi dilinde (Eski Farsça) “den” ve sonraki dönemlerdeki Farsça ’da “din”; Eski Yunanca’da “thrioheya”; İslam’dan önce Türkler arasında “drm”, “darm”, “non”, “den” ve İslam’dan sonra ise “din”; Hint kültüründe ve Sanskritçe ’de “dharma”; Budizm’in kutsal dili Pali dilinde “dhamma”; Sabilik’te “dına” ve “kuşta”; Yahudiler arasında önceleri “abodathelohim” terimi, aynı zamanda “din” kavramı da ifade etmekte iken Kutsal Kitap sonrası “dath”; Hristiyan Batı Dünyası’nda da Latince “religio” kelimesinden türeyen “religion” kelimeleri ile karşılanmıştır.²

Din (religion) sözcüğünün (religiare: bağlanmak), en eski ve en yaygın tanımı şöyledir; din, insanla Allah arasındaki bağıdır. Vauvenarges’e göre ise Allah’a karşı insanın yükümlülüğü demektir. Dinin temeli, insanın Allah’a bağımlılığının bilincine varmasıdır. Din, her insanın Allah’la arasındaki bir konu ve bağıdır denilebilir. Aynı zamanda ruhun ihtiyaçlarının ve aklın etkilerinin sonucudur³ diyebiliriz. Gobletd’alviella’ya göre din, insana kendisini bildiren belli bir yöntemdir. A Reville’ye göre ise insanın kendisi ve dünya üzerindeki egemenliklerini tanıdığı ve birlik hissettiği gizemli ruhlarla arasındaki bağı temel alan bir insan yaşamı tanımıdır. İşte dinin temeli, en yüksek insansal yetiye sahip kişilerce, insanın, güçlerini üzerinde hissettiği sonsuz varlık ya da varlıklarla ilişki kurması şeklinde tanımlanmış ve öyle anlaşılabilir gelmiştir. Bu ilişki, kişiden kişiye ve zamandan zamana nasıl değişmiş olursa olsun, hep insanın dünyadaki yazgısını tanımlamış ve nasıl hareket edileceğine ilişkin ku-

² Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s.23.

³ Tolstoy, Din Nedir, Çev.: Sevil İnan Sönmez, Akvaryum Yayınları, İstanbul 2012, s.13.

rallar bu tanımın meyvesi olmuştur.⁴

Leuba'ya göre din, insan yaşamını ve doğanın akışını kontrol ettiğine ve yönettiğine inanılan güçlerin uzlaşması ve yatıştırılmasıdır.⁵ W. James'e göre ise iki çeşit din vardır; birincisi kurumsal dindir. Kurumsal din; teoloji, dini tören ve kiliseye ait organizasyonla ilgili her şeydir. İkincisi ise kişisel dindir, bu da; bizzat insanın iç dünyaya ait mizacı, şuuru, meziyetleri, acziyeti ve yetersizliği ifade eden şeklidir.⁶

Freud'un din hakkındaki fikirleri, ilkel din ve gelişmiş din olarak ikiye ayrılmaktadır diyebiliriz. Freud dinin kökenlerini Oedipus kompleksi, ilkel düşünce ve totemizme bağlamaktadır.⁷ Freud dinin menşeinin totemizm ve ilkel düşünce olduğunu savunurken A. Comte'nin üç hal teorisinden etkilenmiş görünmektedir.

Freud, genç erkeklerin babalarına karşı beslemiş oldukları şuuraltı düşmanlık (unconscious hostility) fikrine Oedipus kompleksi adını vermiştir. O, ilkel göçebe kabileesindeki genç erkeklerin babalarını, onların karılarına sahip olmak için öldürdüklerini ileri sürer. Bu teoriye göre, Totem Bayramı insanın 'ilk günah' duygusunun (guilt: theoriginal sin) neşet ettiği korkunç bir olayın anısına yapılmaktadır. Bu ilk günah duygusunda şimdiki sosyal organizasyonun, dinin ve ahlâkî sınırlandırmanın başlamasıdır. Freud, bunun bilhassa atalara tapınma şeklindeki totemizmin bazı formlarında gözlenen gelişmiş ilkel dinlerin metodu hakkında birtakım ipuçları verdiğini düşünmüştür. O, Totem ve Tabu kitabını yazdığı anda antropolojik bilgi sınırlı görünmekteydi. Günümüzde ise, Freud'un teorisini dayandırdığı birçok 'sözde hakikat'in doğru olmadığı açıkça bilinmektedir. Belki de bundan dolayı, onun teorisinin insanı yanlışlığa götürdüğünü söylemek şaşkırtıcı değildir. Freud Musa ve Tektanrıcılık adlı kitabında, dinin kökenleri hakkındaki kuram-

⁴ Tolstoy, 13.

⁵G. S. Spinks, "Psikoloji ve Din", Çev.: Bozkurt Koç, Zeynep Özcan, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1), 2008, s. 313.

⁶M. A. Jeeves, "Din Psikolojisi", Çev.: Ahmet Albayrak, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010, s. 276.

⁷Bkz. Sigmund Freud, Totem ve Tabu, Çev.:Hasan İlhan, Alter Yayınları, Ankara 2012, s. 121.

sal teorilerinde daha fazla riske girmiştir. Fakat onun kuramsal görüşleri antropolojinin gelişmesiyle çok daha fazla eleştiriye maruz kalmıştır.⁸

Psikoloji

“Psikoloji, kelime olarak pscho: ruh, logos: düzenli söz, bilgi olmak üzere iki sözcükten meydana gelmiş olup “ruh bilgisi” anlamına gelmektedir. Ancak kelime olarak böyle görünse de psikoloji bugün, ruh bilgisi veya ruhun incelenmesi anlamına gelmez. Ne var ki yüzyıllar boyu, görünmeyen bir öz olarak tasavvur edilen ruhun, varlığı yokluğu, nasıl bir şey olduğu, insan öldükten sonra yaşayıp yaşamadığı tartışılabilir. İlk insanlar, insanın doğduğunu, beslendiğini, büyüdüğünü, büyüdükçe onda hareket etme, duyma ve düşünme kabiliyetlerinin arttığını görmüşler, fakat bir gün gelip de nefesi kesilince, kalbinin vurması durunca, bütün vücudunun hareketsiz ve duygusuz kaldığını müşahade etmişlerdir. Böylece insan ölünce, bedende bulunan bir şeyin bedeni terk edip gittiğine inanmışlardır.”⁹ Böylece ilkel insanlardan itibaren bir ruh düşüncesi gelişmeye başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında psikoloji her ne kadar ruh bilimi olarak ortaya çıksa da insan ve hayvanın davranışlarını inceleyen bir bilim haline gelmiştir. Yani çıkış noktasında soyut olsa da somut bir olgu halini alarak ilerlemiştir.

Psikolojinin insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olduğunu belirtmiştik. Psikoloji, davranışı incelediği için davranışın ne olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Psikoloji bilimine göre davranış, organizmaların çevrelerine uyum sağlama yollarıdır. Davranış hareket biçimidir ve psikolojinin konusunun büyük bir bölümü, davranışları gözlenebilen insan ve hayvanları ele almaktadır. Gülümseme, ağlama, koşma, vurma, konuşma ve dokunma gözlenebilen bariz davranışlara örnek teşkil etmektedir. Psikologlar bireyin neleri nasıl yaptığını sosyal ve kültürel içeriğe bakarak inceler. Psikolojik analizin öznesi genellikle bireydir.

⁸ B. Malinowski, *Sex and Repression In Primitive Society*, The Foundations of Faith and Morals, London 1936, s.27.

⁹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s.15.

Bunlara yeni doğmuş bir bebek, genç bir atlet, yatakhane hayatına alışmaya alışan üniversite öğrencisi, orta yaşlarında kariyer değişikliği yaşayan bir adam, kocasının Alzheimer hastalığı sebebiyle stresli olan kadın örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu özne aynı zamanda iletişim kurmak için sembolleri öğrenen bir şempanze, küçük bir labirentte gezen beyaz bir fare, tehlike sinyallerine cevap veren sümüklü böcek de olabilir. Özne hem doğal ortamında hem de kontrol edilen şartlar altında bir araştırma laboratuvarında incelenebilir. Birçok psikoloji araştırmacısı, zihinsel süreçleri ve insan zihninin çalışma şeklini ortaya koymadan insan davranışlarının anlaşılmasının mümkün olmadığı kanısına varmıştır. Düşünme, planlama, usavurma, yaratma ve hayal etme gibi birçok insan aktivitesi bireysel ve gizli yaşanır. Bu yönden birçok psikolog zihinsel süreçlerin psikolojik araştırmanın en önemli yanı olduğunu düşünmektedir.¹⁰

Din Psikolojisi

Din Psikolojisi dinle ilgili konuları psikolojinin yöntemlerini kullanarak inceleyen bilim dalıdır. W. James'e göre dinin bir ilahi, bir de insani tarafı vardır. Din Psikolojisi onun ilahi yönü ile uğraşmaz. Mesela, Allah'ın varlığı konusu ve inanç esasları üzerinde iyi-kötü, doğru-yanlış ve güzel-çirkin gibi değerlendirmelerin yapılması, din psikolojisinin görevleri arasında yer almaz. O insanın kendi içinde yaşadığı dinin sübjektif yönü ile meşgul olur. Daha doğrusu bu bilim dalı dinin farklı şekillerde dışavurumunu, ferdin ruhi hayatında cereyan edişini ve dini yaşayışın dışa yansımalarını inceler. Aslında insan, dini duygu, düşünce ve tasavvurları ferdin davranışlarına yansıdığı ölçüde tanımaya çalışır. Burada psikolojinin vazifesi, din psikolojisinin araştırma alanına giren dini olayları ve tezahürleri ortaya koyarken, gözlemlerde, tasvirlerde ve analizlerde bulunmaktır. Buradan da bir sonuca gitmeye çalışmaktır.¹¹

¹⁰ Richard J. Gerrig, Philip G. Zimbardo, Psikoloji ve Yaşam, Çev.: Gamze Şart, Nobel Yayınları, 19. basım, Ankara 2012, s.2.

¹¹ Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *AÜİFD*, Erzurum 1982, 5.sayı, s.89.

Bu bağlamda din psikolojisinin araştırma alanı, bireylerin manevi olarak dine yönelmesi, dini yaşantı içerisinde ruhi hallerini ve tecrübelerini tüm yönleriyle ele alıp değerlendirmelerde bulunmaktır. O halde din psikolojisi uzmanları dindar insanın tüm yaşantısını ve davranışlarını incelemek durumundadır. Dini yaşantıda davranışlar, tutumlar ve günlük hayata yansıyan haller ile içten ya da biyolojik yapının bir etkisi olarak güdüler, birbirine baskın olabilmektedir. Yani dini yaşamda, ruhi süreçlerin az ya da çok katkısı bulunmaktadır¹² diyebiliriz.

Değer ve Değerlerin Genel Yapısı

Değerler genelde inanılan, arzu edilen ve bir ölçüt olarak kullanılan olgulardır. Bir başka deyişle değerler genelleştirilmiş davranış prensipleridir. Bu sebeple değerler, yüklenmiş bir anlam ve kıymeti ifade ederler. Mesela bir taşın değer (mesela Haceru'l-Esved) olması böylesi bir değer yüklemeye bağlıdır. Bu tür atfetme ve yüklemekten soyutlandığı zaman bu taş sadece bir nesne olarak ortaya çıkar. Bu durum dinî değerler için olduğu kadar profan değerler için de böyledir.¹³

Değerler, yapılanları içselleştirme imkânı veren, inanışlar ve alışkanlıklar taşıyan, arzu edilen, her alanla ilgili, sosyalleşmiş olgulardır ve işlevsel olarak belirleyicidirler. Her türlü değerın bir içkin-nesnel, bir de aşkın (fiziksel çerçevede olup bitmeyen, daha öteye uzanan) bir yönü vardır. Ancak bu aşkınlığın toplum ve toplum üstü olmak üzere iki dayanağı vardır: Dinî değerler özü itibarıyla toplum üstü bir kaynağa (ilahi olana dayanan) değerlerdir, genel sosyal değerler Durkheim'ın toplumsal yasak veya kolektif bilinç olarak nitelendiği bir aşkınlığa dayansa da sosyal etkileşimlerin ürünüdürler. Özetle belirtmek gerekirse, değerler ya toplumsal ya da ilahi kaynaklıdır. Bu son nokta bizi değer türlerine ve bunların sınıflandırılmasına götürmektedir.¹⁴ İleride görü-

¹² Yavuz, 89.

¹³ Mustafa Aydın, "Gençliğin Dini ve Ahlaki Değerleri", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu*, Ensar Yayınları, Bursa 18-20 Nisan 2003, s. 243.

¹⁴ Aydın, 244.

leceği üzere Güngör bu iki kaynaktan da beslenmektedir. Fakat kendisi sosyal psikolog olduğundan toplum ve çevre etkisine daha çok yer vermektedir.

Değerler şüphesiz en genel biçimiyle yukarıdaki kaynak ayırımına da bağlı olarak “sosyal/ profan” ve “dinî” olarak ikiye ayrılabilir. Sosyal değerler bazı ihtiyaçların gereği olarak ortaya çıkarlar ve salt beşeriliği ifade ederler: vatan sevgisi ve eşitlik örneklerinde olduğu gibi. Sosyal değerleri de kendi içinde “millî” ve “evrensel” olarak ayırabiliriz. Millî değerlerden kastımız: Tarihi günler vb. gibi bir toplumla sınırlı, ona has değerlerdir. Evrensel değerler ise, adalet, hakkaniyet gibi bir toplumla sınırlı olmayan değerlerdir. Ayrıca değerler dünyası daha başka açılardan eylemsel-kurumsal, dinî-ahlakî, inançsal ve ayinle ilgili değerler gibi ikili kategoriler halinde sınıflandırılabilir.¹⁵Bizim kültürümüze bakıldığında Erol Güngör bu gibi değer konularıyla ilgili birçok eser vermiş ve üzerinde oldukça fazla durmuştur.

Ahlâk ve Ahlâkî Değerler

Ahlak, Arapça "hulk" veya "huluk" kelimesinin çoğulu olup Türkçede tekil olarak kullanılır. Kelime anlamı ile tabiat, huy, karakter, hal ve hareket tarzı gibi mânâlara gelen ahlak, insanda yerleşmiş olan bir karakter yapısına işaret etmekte ve fertlerin iradî hareketleriyle ilgilenen bir alan olmaktadır. Zamana, toplum ve kültürlerle göre değişiklik gösteren davranış yöntemlerine karşılık ahlak, zorunlu ve değişmeyen davranış kurallarına işaret etmektedir. Terim olarak ahlak; "umumi bir hayat tarzını", "bir grup davranış kuralını" ve "davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde yapılan fikri bir araştırmayı" ifade etmek üzere üç farklı şekilde kullanılır.¹⁶ Türkçede ise ahlak, insanın başka varlıklarla belirli normlara göre gerçekleşen ilişkiler toplamını, insanın söz konusu ilişkileriyle bu varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütünüdür.¹⁷

¹⁵ Aydın, 243.

¹⁶ Recep Kılıç, Ahlakın Dinî Temeli, TDV Yayınları, Ankara 1992, s.1-2.

¹⁷ Ahmet Cevzici, Etiğe Giriş. Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s.3.

Ahlak, huy, tabiat ve karakter anlamlarında kullanılır. Güzel huy, iyi özellikler ve davranışlar gibi manaları da içeren kelime terim olarak, insanın iyi ve kötü olarak nitelendirilmesine neden olan özellikleri ve bunlardan hareketle gerçekleştirdiği davranışlar demektir. Ahlak kavramını, eğitim öğretim ortamında geçirilen psikolojik süreçleri göz önüne alarak değerlendirdiğimizde ahlaki davranışın nasıl ölçüleceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada neleri iyi ya da neleri kötü olarak tanımladığımız, yaptığımız davranışları kendi seçimimizle mi gerçekleştirdiğimiz önemlidir. Şuurlu bir şekilde olan davranışlar ahlaki yapı eğitim ve öğretiminde genel hedefidir ve bu şekilde olan davranışlar ahlaki bir nitelik kazanırlar. "Ahlaki davranışı şu şekilde tanımlamak mümkündür: Akıl ve irade sahibi bir insanın, hayır gayesiyle, hür olarak yaptığı şuurlu hareketlerdir."¹⁸

Ahlaki değerler, bireylerin doğru ve erdemli davranışlarda bulunmasının yanı sıra dengeli ve sağlıklı bir kişilik oluşturmaya yardımcı olmaktadır. Kişinin, günlük hayatta sergilediği bütün duygu, düşünce ve davranışlarının altında ahlaki değerler yatmaktadır. Yani bir bireyin ahlaki yapısını anlamak için onun günlük hayatta sergilemiş olduğu davranışlara bakılarak anlaşılabilir. Bu da ahlak ve davranışlar arasında bir bağın olduğunu göstermektedir. Ayrıca ahlaki değerler, bireyleri umutsuzluk ve şiddete başvurma gibi olumsuz davranışlardan alıkoyacak bir yapıya sahiptir.¹⁹

İnsan, hem iyiliğe hem de kötülüğe eğilimli olarak yaratılmıştır. Bununla birlikte yaratılışı gereği olan ahlaki yatkınlıktan sapıp ahlak dışı davrandığında ve bu davranışının sonunda herhangi bir kimseye hesap vermek zorunda olmasa da kendi kendini kınayan bir yargıcın/vicdanın sesini içinde duyacaktır. İnsanın içindeki bu ahlak duygusu, onu en yüksek iyiliği ve mutluluğu gerçekleştirmek için çaba sarf eder, onu ahlaken olgunluğa ulaştırmaya çalışır. Ancak, insani nitelikler ile yaratılmış olmanın beraberinde getirdiği

¹⁸ Hüsamettin Erdem; Ahlak Felsefesi, Hü-Er Yayınları, Konya 2003, s.60.

¹⁹ H. Küng ve K-J. Kuschel, Evrensel Bir Ahlaka Doğru, Çev.: N. Aşkoğlu, Gün Yayınları, Ankara 1995, s.13.

eksiklikler ve olumsuzluklar, yüksek düzeyde ahlaki olgunluğa ulaşabilmeyi, en yüksek iyiliği ve mutluluğu yakalayabilmeyi engelleyen faktörlerdir.²⁰

Ahlaki davranışın altında yatan bilinçlenme süreci, duygu, düşünce ve davranışlar gibi ahlaki edimlerin ele alınıp değerlendirilmesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu süreci yaşayan kişiler aynı zamanda bir topluma aidiyet duygusuyla ahlaki yaşantısını sürdürmektedir. Konunun bu boyutu ahlak kavramının değerlendirilmesinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Ayrıca ahlaki davranışlarda, ahlaki normlar sistemi içerisinde belli oranda çevreye ait olan ve çevreden belli ölçülerde etkilenen birey açısından değerlendirilmiş olmaktadır. Ancak bireysel ahlak, standartlaşmış davranışlarla sınırlandırılmamalı, ahlaki düşünme ve bilinç süreçlerini de içermelidir.²¹

Din psikolojisi Açısından Dini Değerler

Değer belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimi olarak anlaşılmaktadır. Rokeach, değeri özel bir davranış biçimine ya da zıtlık içindeki bir duruma karşı bireysel veya toplumsal tercihleri gösteren inanç olarak görmektedir. Ona göre üç tip inanç vardır. Bunlardan birincisi; tanımlayıcı ya da varoluşçu inançlardır. Bunlar doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir inançlardır. İkinci tip inançlar; “değerlendirici inançlardır”, bunlar takdire bağlıdır. Bireyler nesnelere ya da olayları “iyi” veya “kötü” şeklinde tanımlarken bu inançlara dayanırlar. Üçüncüsü ise örf ve adetlerle yaşamımıza yerleşmiş olan inançlardır. Bu tür inançlar, bireyin, davranış ya da amaçlarının arzu edilir ya da edilmez olduğuna karar vermesinde etkili olan inançlardır. Rokeach'a göre değerler bu üçüncü tip inançlardandır. Bu şekilde değerleri, bireylerin ideal davranış tarzları veya yaşam amaçları hakkındaki inançlar ve davranışa farklı şekillerde rehberlik eden çok yönlü standartlar olarak gören Rokeach onları iki grupta ele

²⁰ Immanuel Kant, *Critique of Judgement*, trans. James Creed Meredith, Clarendon Press, Oxford 1964, s.112-113.

²¹ Nermin Çiftçi, Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Teorisi, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2003, Ocak 2003, Sayı 1, s.43.

almıştır; amaçsal değerler ve araçsal değerler. Amaçsal değerler yaşamın temel amaçları; araçsal değerler ise bu amaçlara ulaşmak için başvurulmuş davranış tarzları ile ilgilidir. Her birey, önem hiyerarşisi içinde düzenlenmiş, kendi değer sistemini oluşturan amaçsal ve araçsal değerlere sahiptir.²²

Teorik olarak bakıldığında din ve değerler birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Dinler kendi öğretilerine göre değerleri sıralar ve değerler arasında önem sırası koyabilir. Büyük dini temsillere yüksek ahlaki değer ve kıymetinden dolayı hayranlık duyulabilir. Yani sosyalleşme sürecinde bireylere dinin aktarılması, değerlerin daha genel öğretilerinin aktarılmasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.²³ Ayrıca değerler, kişisel ve toplumsal olarak bakıldığında belli davranış biçimlerine veya yaşam amaçlarına ilişkin kalıcı inançlardır²⁴ diyebiliriz.

Dini, manevi değerler veya yüce değerlerle bireyin içsel dünyası arasında çok sıkı bağlar bulunmaktadır. Değerler bireyin içsel yaşantısının doğal bir mahsulüdür diyebiliriz. Ayrıca bununla birlikte değerler, insanın psikolojik mekanizmasında pratik olarak hayata geçmektedir. Buna bağlı olarak da dini, manevi ya da yüce değerler insanın kendi doğasından ortaya çıkmakta ve onun bir parçası olmaktadır²⁵ diye ekleyebiliriz.

Bireyin yaşantısında çok önemli ve temelli bir yeri olan dinin, onun günlük hayatında sergilediği duygu, düşünce ve davranışları etkilememesi mümkün görünmemektedir. Özellikle belli dini inanç ve davranışlar, bireyin diğer kişilerle olan ilişkilerini, ahlaki davranış ve yargılarını az veya çok şekillendirip etkilemektedir. Dolayısıyla kişinin sosyal ve

²² Nermin Uyguç, "Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, İzmir 2003, Cilt 18, Sayı 1, s.93.

²³ Vassilis Saroglou, Vanessa Delpierre ve Rebecca Dernelle, "Values and Religiosity: A Meta analysis of Studies Using Schwartz's Model", *Personality and Individual Differences*", http://veraznanjemir.bos.rs/materijal/Values%20and%20religiosity_a%20meta-analysis.pdf 30.11.2014.

²⁴ Yapıcı ve Zengin, 178.

²⁵ Muhammed, Kutub, İslam'a Göre İnsan Psikolojisi C. II, Çev.: Akif Nuri, Şamil Yayınları, İstanbul 1974, s.93.

kültürel çevresinden etkilendiği karakter ve şahsiyetinin oluşması ve şekillenmesinde dinin çok büyük ve önemli bir rolü ve etkisi bulunmaktadır.²⁶

Din, üst bir değer olmasından dolayı değerleri sıralar ve değerler hiyerarşisi oluşturur. Yani toplum veya herhangi bir grupta var olan bireylerin değerler karmaşası yaşamasını engeller ve bu kişilerin yaşadığı yer ve zamanda, değerleri önem sırasına göre ele alıp tasniflerde bulunmasına da yardımcı olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, bireylerin içinde bulunduğu aile değeri ile ailevi değerlerin, ekonomi değeri ile ekonomik değerlerin çatışmasını önler. Aslında dinin en etkili işlevlerinde birisi de toplum ve bireylerde problemlerin kaynağı olarak ortaya çıkacak değer çatışmasını önlemektir.²⁷Buradan hareketle din ve dine ait değerler, nihai ve yüksek değerler olarak da kabul edilebilir. Nihai dediğimiz bu değerler, toplumsal değerleri de belirler ve toplum içinde yaşayan bireylerin bu değerlere göre davranış geliştirmesine yardımcı olur.

Manevi değerler ya da dini değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bireysel tecrübeler bazı evrensel değerlerin anlaşılmasında yardımcı olabilmektedir. Burada bahsedilen dini değerle evrensel değerler arasında bir paralellik söz konusudur. Örnek olarak dinde bulunan değerlerle, insanın kendi iç yaşantısı sonucu meydana gelen değerlerin ortak bir paydası bulunmaktadır. Bunların her ikisi de genel anlamıyla evrensel nitelik taşımaktadır diyebiliriz Din, insanının sahip olduğu hakkaniyet, tutarlılık, dürüstlük, insan onuru, koşulsuz sevgi, sabır, yardım etme ve destek olma gibi değerlerin farkına varmasını sağlamaktadır.²⁸

Erol Güngör'ün Ahlak ve Değer Anlayışı

Güngör'e göre psikoloji insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalıdır. Güngör değerler psikolojisinin, sosyal psi-

²⁶ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 1996, s.118.

²⁷ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi 2. Basım*, Vadi Yayınları, Ankara 2000, s. 112-113.

²⁸ Öznur, Özdoğan, "Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi", *Araştırma Dergisi*, Ankara 1997, Sayı 2, s.113.

kolojinin temel konularından biri olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında GÜNGÖR'e göre ahlak ve değerler sosyal normların bir çeşidini teşkil etmektedir. Bundan dolayı psikolojinin temel konularından biri olarak da görülmektedir. GÜNGÖR'e göre değerler içerisinde yer alan normların öğrenilmesi ve benimsenmesi, toplum içinde yaşayan bireyin sosyalleşmesiyle mümkün olmaktadır. Sosyalleşmeden kast edilen ise insanın biyolojik bir varlık olmasının yanında sosyal bir varlık olması ve toplumun bir üyesi haline gelmesidir.²⁹

Psikolojide ahlak gelişimi, gelişim aşamaları ve olgunlaşmayla yakından alakadır. Birçok psikolog tarafından bireylerin yaşamı çeşitli gelişim aşamalarına ayrılmıştır. Bu gelişim aşamalarında bireyler, biyolojik ve psikolojik olarak farklı yetilere sahip olmaktadır. Maslow, Kohlberg ve Erikson gibi birçok psikolog bu konular üzerinde yıllarca çalışmalar yapmış ve ahlaki gelişimi, dönemsel süreçler içerisinde detaylıca değerlendirmişlerdir.

Ayrıca GÜNGÖR araştırmalarında ilk dönem psikologların ahlak ve değer görüşlerini ele alarak kendi yaşadığı toplumdaki bireylerin değerlerle ilgili psikolojik durumlarını ortaya koymaktadır. İçinde bulunduğumuz toplumda yaşayan bireyler değerlendirildiğinde insanların çoğu dindar olarak vasıflandırılacak özellikleri barındırmaktadır. Özellikle toplum içerisinde var olan değer ve ahlak konuları incelendiğinde dini birçok unsur göze çarpacaktır. Bu bağlamda sosyal psikolog olan GÜNGÖR'ün çalışmaları değerler psikolojisi ve din sosyolojisi içinde değerlendirebildiği gibi çok kolay bir şekilde din psikolojisinin bir konusu olarak da ele alınabilir.

GÜNGÖR, ahlak probleminin büyük ölçüde gelişim problemiyle ilgili olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden bireylerin bebeklikten yetişkinliğe kadar geçirdiği değişim ve gelişimlerin sosyal ve psikolojik anlamda gelişmeyi sağladığını ifade etmiştir. Bu gelişmelerin ve değişimlerin bir kısmına olgunlaşma bir kısmına ise gelişim demiştir. Ona göre olgunlaş-

²⁹ Erol GÜNGÖR, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ötügen Yayınları, İstanbul 2000, s.23.

ma; öğrenmeyle ilişkili olmayan, bireydeki biyolojik yapının zaman içinde gelişerek gerçekleşmesidir. Buna örnek olarak yürüme, nesnelere kavrama gibi örnekler verilebilir. Gelişim ise çevrenin etkisiyle zihinsel, duygusal ve psiko-motor davranışların hepsini içine alan değişme ve ilerlemedir.³⁰

Bu açıdan değerlendirildiğinde Güngör'e göre ahlaki gelişim olayına oldukça eğilmemiz gerekmektedir. Nitekim ahlak problemiyle en çok uğraşanlar gelişim psikologları olmuştur. Burada gelişim psikologlarının çevreden ne anladıkları oldukça önemli görünmektedir.³¹ Çevreden kast edilen aile, toplum, kültür, tarih ve din gibi birçok unsur bulunmaktadır. Ayrıca etrafıca değerlendirildiğinde din, toplum, aile ve kültür vs. gibi olguları etkilediği konusunda şüphe yoktur. Bu bağlamda gelişim psikologlarının bahsettiği olgular içerisinde bu unsurlar da yer almaktadır. Bu olguları da göz önüne alarak merhale teorilerini ortaya koymuşlardır.

Gelişim psikologları, ahlak gelişimini ele alırken aile, arkadaş ve okul çevresi gibi sosyal alanları da ele alarak çalışmalarını yürütmüşlerdir. Aynı zamanda kendi teorilerini destekleyen kavramsallaşmalar yapmışlardır. Güngör de bu bağlamda değer ve ahlak gibi kavramları yeniden ele alıp kendi düşünce ve araştırmalarını yapılandırılmaya çalışmıştır.

Güngör'e göre değer özelden ise ahlaki değerler, arzu edilebilen ve edilmeyen inançların bütünüdür. Fakat Güngör bu değerlerin sadece inançlardan mı yoksa sübjektif bir yaklaşımdan mı ibaret olduğu sorusuna yanıt bulamamış gibi görünmektedir. Ayrıca bu meselesinin psikolojik bağlamda ahlak konusunun başlı başına bir problemi olduğunu ifade etmiştir.³²Fakat sosyal bilimlerde herhangi bir kavramın tek bir tanımını bulmak neredeyse imkânsızdır. Değer ya da ahlak kavramına bakılacak olduğunda felsefe başka türlü yorumlar, psikoloji farklı biçimde yorumlar.

Güngör, değer ve ahlak kavramlarının felsefe ve psiko-

³⁰ Güngör, Değerler, 24.

³¹ Güngör, Değerler, 25.

³² Güngör, Değerler, 27.

loji açısından farklı şekillerde tanımlandığını söylemiştir. Felsefede ahlak, iyi ve zıttı olan kötünün tanımlanması olduğunu³³ psikolojide ise ahlak, iyi ve kötüyü tanımlama ve sınırlarını çizmenin ötesinde olmakla birlikte objektif bir temele oturmuş olmasıyla da ilgilenmemektedir. Psikolojiye göre önemli olan bireylerin davranışlarını nasıl etkilediği ve insan davranışlarında yol gösterici bir nitelikte olup olmadığıdır. Bu bakımdan psikolog değeri sadece bir inanç olarak ele almaktadır. Özellikle psikoloji değeri ahlaki bir davranış olarak kişinin başka inşalara nasıl etki ettiğini, insana ait bir niteliğini, bireylerin isteklerini, niyetlerini ve davranışlarını bir ölçüt olarak ele almaktadır.³⁴ Güngör'e göre psikolojide insanların davranışları önemli olduğu kadar niyetleri de önemlidir.

Güngör'e göre değerler bir inanç olmak bakımından, bireysel ethosun yani dünya görüşünün belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu, düşünce ve bilgilerin terkibinden oluşmaktadır. Ancak değerler inancın özel bir şekli olması açısından bunlardan daha öte zihinsel süreçlerin toplamını teşkil etmektedir. Yani değerler sadece tek bir inanca değil, bir bütün olarak organize olmuş inançlar grubundan oluşmaktadır. Buna örnek vermek gerekirse değerler insana yardımcı olma düşüncesi ve insanlar arasında bu gibi yardım içeren unsurları bireylerin çeşitli hayat tecrübelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmasıdır.³⁵

Erol Güngör'e Göre Ahlak ve Değer Yaklaşımı

Güngör'e göre ahlak denildiğinde zaman akla gelen şey sadece insan davranışlarıdır. İnsanlardan başka diğer canlıların hareket ve davranışları ahlaki diye nitelendirilemez.³⁶ Ahlakın söz konusu olduğu yerde mutlaka insan vardır. Çünkü ahlak, zihinsel örüntülerle gerçekleşebilecek bir olgudur. Bilişsel davranış yoluyla ahlaki davranışta bulunma yetisine sahip olan tek varlık insandır. Ahlak iyi ve kötü kav-

³³ Güngör, Değerler, 11.

³⁴ Güngör, Değerler, 28.

³⁵ Güngör, Değerler, 28.

³⁶ Erol Güngör, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010, s.11.

ramlarıyla ilgilenir ve diğer varlıklar gözlemlendiğinde iyi ve kötü ayrımını yapan tek canlı insan olduğundan ahlak insana özgü bir meziyettir.³⁷

Güngör'ün ahlak tanımlamasına bakılacak olduğunda; ahlak, insan davranışı olarak tanımlamıştır. Psikolojinin bir tanımı da insan ve hayvan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olmasıdır. Bu bağlamda ahlak tamda psikolojinin konusu olmaktadır. Fakat ahlak çalışmalarında, psikolojinin birçok alt dalında olduğu gibi öncelikli olarak hayvanları laboratuvar ortamına sokularak ya da doğal gözlem yapılarak insan davranışları ve psikolojisi açısından yol gösterici olamaz. Çünkü hayvanlarda ahlak ve değer kavramı bulunmamaktadır. Hayvanlarda insanlar gibi sosyal çevre içerisinde yaşamalarına rağmen ahlak ve değer üretememektedir. Çünkü hayvanda niyet, iyi ve kötü gibi kavramlara rastlanılmamaktadır.

Ahlâk her şeyden önce bir öğrenme hadisesidir, Ayrıca ahlaki davranışın sosyal yönü de bulunmaktadır. Güngör'ün belirttiğine göre insanlar bir arada, yan yana topluluk halinde yaşamaları ahlaktan söz etmek mümkün olmazdı. Çünkü ahlak insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş kuralların bir bütünüdür.³⁸ Fakat Güngör burada ahlak ve değerleri değerlendirirken sadece toplumsal bir olgu olarak ele almıştır oysaki değerler sadece toplum kurallarını, bireyler arası ilişkiyi belirlemek amacıyla konmamıştır. Bireysel yönden bakıldığında kişinin kendisi de tek başına değer oluşturabilmektedir.

Güngör'e göre, cinsel ahlak değerler sistemi içinde oldukça önemlidir. Cinsel ahlak, insanların cinsel ihtiyaçları doğrultusunda yaptıkları davranışlara ait kuralları ve değer yargılarını içine almaktadır. Birey ve toplum bazında değerlendirildiğinde ahlak denilince akla ilk gelen unsur cinsel ahlak konusudur. Cinsel ahlak insan hayatında büyük bir öneme sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak ahlak, birey ve toplumun algıladığı şekilde sadece cinsel ahlaktan

³⁷ Güngör, *Ahlak Psikolojisi*, 12.

³⁸ Güngör, *Ahlak Psikolojisi*, 12.

oluşmamaktadır. Fakat dikkat edilirse ahlak üzerine yapılan münakaşaların büyük bir bölümü cinsel ahlakla ilgilidir. Toplumun ahlak sistemini beğenmeyenlerin en çok tartıştığı konulardan biri standartlaşan cinsel ahlak meselesidir.³⁹

Güngör'e göre toplumun ahlaka çok büyük önem vermesi, bireylerde iffet duygusu denilen duygunun gelişmesine yol açmıştır. İnsanlarda gelişen iffet duygusu, cinsel konularda takıntı yapılan mevzulara ve bireylerde görülen kötü davranışlara şiddetli tepkiler verilmesini sağlamaktadır. Küçük çocuklardan yaşlı insanlara kadar tüm bireylerde var olan utangaçlık ve çekingenlik iffet duygusunun bir sonucudur. Cinsi sapıklar, hayat kadınları ve bazı akıl hastalarında cinsel hayat bakımından başıboşluk bulunmasının başlıca sebeplerinden birisi iffet duygusunun kaybolmasıdır.⁴⁰

Güngör'ün bahsettiği konular üzerinden düşünecek olursak ahlak bahsi geçtiğinde toplum ve bireyler tarafından cinsellik ve iffet gibi töreye ait unsurların anlaşıldığını söyleyebiliriz. Fakat ahlak sadece cinsel öğeler oluşmamakta aksine çoklu etki ve etmeden oluşan bir yapı içermektedir. Ayrıca Ahlak birey ve toplum için bütünsel bir anlama sahiptir ve bunlar inanç, toplum kuralları ve din gibi birçok şeyi kapsamaktadır diyebiliriz.

Görüldüğü üzere değerler ve din psikoloji arasında doğrudan doğruya çok sağlam ilişkiler bulunmaktadır. Din psikolojisi ve değerler psikolojisinin ortak konuları oldukça fazladır. Nasıl ki din psikolojisi dini olan davranışları inceliyorsa, değerler psikolojisi de aynı şekilde dinin konuları içinde yer alan mevzularla gayet tabi olarak ilgilenmektedir. Cinsel ahlak, iffet duygusu, kişiler arası ilişkiler gibi konular din psikolojisinin konusu olduğu gibi değerlerin de konusu içerisinde yer almaktadır. Buradan hareketle Güngör'ün değerler araştırmaları, din psikolojisi açısından hem asli bir kaynak mahiyeti taşımakta hem de din psikolojisine oldukça açık bir şekilde katkı sağlamaktadır.

Güngör'e göre toplum, cinsel hayatını düzenlemek

³⁹ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 36.

⁴⁰ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 39.

amacıyla evlilik müessesesini icat etmiştir.⁴¹ Bir değer olarak evlilik müessesesi toplum ve bireylerin hayatına oldukça önemli katkılarda bulunmaktadır. Evlilik müessesesi cinsel hayatı düzenlediği ve bireylerin hayat kalitesini yükselttiği tartışılmaz bir gerçektir diyebiliriz. Fakat evliliğin kaynağının kesin olarak topluma verilmesi ve onun icat ettiğinin söylemesi kişisel bir iddiadan öteye gidememektedir.

Ayrıca Güngör'e göre evlilik sadece sosyal bir müessese değil, aynı zamanda bireyin psikolojik tatmin sağlamasına aracı olan bir kurumdur.⁴² Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşinde insanın kendini gerçekleştirmesinden bahsedilirken cinsel ihtiyacın önemi vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında evlilik, insanın kendini gerçekleştirmesinde yardımcı bir unsur görevi görmektedir. Ayrıca Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisinde ahlakı, değerleri, dini düşünce ve yaşayışı da içeren bu konulara da oldukça önem vermektedir. Aynı şekilde Güngör'de bu meseleleri değerler psikolojisi bağlamında ele almaya çalışmıştır. Buradan hareketle din psikolojisi alanında genel bir literatür taraması yapıldığında evlilik, manevi değerler, ahlak, iffet ve vicdan yani diğer adıyla üst benlik gibi konular bu alanı yakından ilgilendirdiği görülecektir.

Güngör'e göre evlilik insana cinsel ihtiyaçların sanıldığı gibi olmadığını gösterdiği gibi cinsel ihtiyaçları karşılamak için güvenli bir ortamda sunmaktadır. Dinin ve toplumun genel ahlak kurallarına aykırı saydığı evlilik dışı ilişkilerde bulunan kişiler, aile ve evliliğin verdiği huzurdan mahrum oldukları gibi suçluluk duygusu içinde yaşamlarını srdrrleri ve güvensizlik yaşarlar.⁴³

Güngör bireyler arası ilişkilerde karşılıklı bir etkileşim olduğunu, bundan dolayı bu münasebetlerden iki tarafında memnun kalması için saygı olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca toplumda ve bireyler arasında saygıya dayanmayan ilişkiler, insanları bir arada tutmadığı gibi onları birbirinden de uzaklaştıracağını belirtmiştir. Zaten ahlakın ve değerlerin

⁴¹ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 39.

⁴² Güngör, Ahlak Psikolojisi, 39.

⁴³ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 40.

amacı da insanları bir arada ahenk içinde tutmak ve bireyler arası uyumu sağlamaktır.⁴⁴Güngör'e göre ahlak benlik şuurunu geliştirir ve bireyin kendi kişiliğini başka birisiymiş gibi fark etmesine yardımcı olur. Bunun yanında diğer insanlarla ilişkiler kurduğumuz gibi kendimizle de sürekli bir ilişki içinde olduğumuzu fark etmemizi sağlar.⁴⁵ O halde ahlakın geliştirdiği şuur empati yeteneğimizi geliştirir kendimize karşı nasıl ahlaklı davranmamız gerektiğini bildirmesinin yanı sıra diğer kişilere de nasıl davranışlarda bulunmamız gerektiğini bildirir.

Güngör'e göre sağlam bir ahlak bireyin iç dünyasında temellenmiştir. Fakat insanların iç veya özel hayatını araştırmak mümkün görünmediği gibi araştırmacılarında işi değildir. Kültürümüzde var olan ve toplumumuzda yaşamış eski insanların adabı muâşeret dedikleri davranış biçimleri bireylerin ahlaki düşüncesinin dışa vurmuş hali gibi görünmektedir. Güngör, bazı kimselerin ahlak konusunda samimiyetin önemli olduğunu ve buna göre ahlakın araştırılması fikrini eleştirmiştir. Psikolojiyle ilgili çalışmalar yapan kişiler alanın metotlarına ve doğasına uygun olarak ancak ahlakla ilintili davranışlara bakarak araştırma yapabilmektedir⁴⁶ demiştir. Güngör'e göre ahlak gelişimi, samimiyet veya niyet gibi teorik ve soyut akademik çalışmaların yanı sıra bireylere pratik ahlak kaideleri de öğretilmelidir. Ayrıca Güngör, genel bir söylem haline gelip insanlara sürekli öğütlenmeye çalışılan; davranış konusunda herkese eşit derecede saygı ve sevgi göstermenin insanlar arasında iletişimi engelleyeceğini ve bozacağını iddia etmiştir.⁴⁷

Güngör'de diğer önemli bir unsurda vicdan ve şuurdur. İnsan davranışlarda bulunurken çoğu zaman farkında olmasa da şuurla hareket eder. Şuurun kaynağı değerler ve ahlaktır. Şuur, günlük hayatta insanların mantıklı davranmalarını ifade etmektedir. Şuur hayat boyunca edindiğimiz idrak ve bilgileri içine alır; bu yüzden ahlaki davranışla ilgili

⁴⁴ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 70.

⁴⁵ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 71.

⁴⁶ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 87.

⁴⁷ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 87.

bilgiler, ahlak anlayışı ve ahlaki hareketler hakkındaki yapılan değerlendirmeler hep şuurdan kaynaklanan şeylerdir. Freud ve birçok psikologda bu nedenlerden dolayı şuur kavramıyla derinlemesine uğraşmışlardır. Vicdan ise bir kaide-ler sistemidir. Bu sistem insanın kendi davranışları ve başkalarının davranışı hakkında doğru veya yanlış şeklinde yargılarda bulunmaya yardımcı olur. Vicdan aynı zamanda bireyin ahlaki tutarsızlıklara düşmesini engeller ve dışarıdan bir kontrol olmadan ahlaki davranışta bulunmasını sağlar. Vicdan şuurun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Güngör'e göre ailede çocuğun ahlak terbiyesinden özellikle anne sorumludur. Araştırmalara göre annelerin daha çok ilgilendiği çocuklar, şefkatli bir biçimde yetişmektedirler. Fakat ahlak terbiyesi veren annenin birçok konuda dikkat etmesi gerekmektedir. Çocuğun bağımsız, kendi kendine yaşayabilen ve yetebilen bir birey olarak yetiştirilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca babadan uzak tamamen anneye bağlı yetişen erkek çocuklarında kızlara mahsus karakter vasıflarına da rastlanabilmektedir.⁴⁸Bu açıdan çocuğun ahlak terbiyesi konusunda eşler oldukça dikkat etmek durumundadır.

Sonuç ve Öneriler

Ahlak ve değerler insan psikolojisinde önemli bir yeri kapsamaktadır. Bireyler farkında olsun ya da olmasın ahlak ve değerler çerçevesinde davranışlarda bulunurlar. Ahlaki davranışa iten birçok araç ve neden bulunmaktadır. Ahlaki davranışta bulunmaya vicdan, din, kültür, toplum ve birçok şey sebep olabilmektedir. Güngör ahlaki davranışta bulunmanın tek bir sebebinin olmadığını ifade etmiştir. Fakat ahlaki davranış sebeplerinin başlıca unsuru çevredir demiştir. Özellikle ilk olarak aile, arkadaş çevresi, içinde yaşadığımız toplum bunların başında gelmektedir.

Ayrıca sosyal psikolog olan Güngör, değerler alanında çalışma yapmıştır. Değerler psikolojisiyle din psikolojisinin birçok ortak konusu bulunmaktadır, bu açıdan bakıldığında Güngör din psikolojisine katkılar sağlamış bulunmaktadır.

⁴⁸ Güngör, Ahlak Psikolojisi, 90.

Manevi ve dini değerler üzerine çok sayıda atıfta bulunması bunu açıkça göstermektedir. Bunun yanında literatüre bakıldığında din sosyolojisi alanında Güngör'ün çalışmalarına çok sayıda atıf bulunmaktadır. Güngör'ün çalışmaları ne kadar din sosyolojisini ilgilendiriyorsa bir o kadar da din psikolojisini ilgilendirmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Güngör'ün görüşleri ve çalışmaları din psikolojisi alanına da çekilmeli ve üzerinde durulmalıdır. Çünkü Güngör sadece ulusal değil, uluslararası geçerli bir şahsiyettir. Bu çerçevede ele alınacak olursa Güngör din psikolojisi için temel kaynak mahiyetinde eserlere de ver vermiştir.

Psikoloji ve din psikolojisi alanında ahlak ve değerlerle ilgili çalışmaların sayıları oldukça kısıtlıdır. Erol Güngör bu konuda oldukça verimli çalışmalar ortaya koymuştur. Güngör'den sonra kendi birey, toplum ve kültürümüzle ilgili ahlak psikolojisi, değerler psikolojisi ve özellikle de dini değerler psikolojisi üzerine eserler neredeyse bulunmamaktadır diyebiliriz. Psikoloji alanı açısından bakacak olursak Nurettin Topçu ve Hilmi Ziya Ülken kısmen de olsa bu konularla ilgilenmiştir. Dünya geneline bakılacak olursa değerler ve ahlak konularında World Values Research ve PEW vb. gibi büyük araştırma kuruluşları bu konulara büyük bir ihtimam göstermektedir. Bu konularda kendi toplum ve bireyimizi tanımak ve betimleyebilmek aynı zamanda değerler ve ahlak teorileri geliştirebilmek için psikolojide ve din psikolojisinde bu gibi kurum ve çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Güngör'ün görüşleri din psikolojisi alanı için kaynak niteliği taşıdığını daha önce de belirtmiştik. Din psikolojisiyle değerler psikolojisinin ortak noktaları oldukça fazla olduğundan bu alanla ilgili çalışmalara daha fazla ilgi gösterilmesi ve bu yönde çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Aydın, Mustafa, Kurumlar Sosyolojisi 2. Basım, Vadi Yayınları, Ankara 2000.

....., "Gençliğin Dini ve Ahlaki Değerleri", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu*, Ensar Yayınları, Bursa 18-20

Nisan 2003.

- Bisset, James, “James Bisset’in Din Psikolojisi Adlı Makalesinin Çevirisi ve Bir Değerlendirme”, Çev.: Üzeyir Ok, *CÜİFD*, Sivas 1996, 1.sayı.
- Cevizci, Ahmet, Etiğe Giriş. Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Çiftçi, Nermin, “Kohlberg'in Bilişsel Ahlaki Gelişim Teorisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2003, Ocak 2003, Sayı 1.
- Erdem, Hüsamettin, Ahlak Felsefesi, Hü-Er Yayınları, Konya 2003.
- , Freud, S., Totem ve Tabu, Çev.:Hasan İlhan, Alter Yayınları, Ankara 2012.
- Gerrig, Richard J. ve Zimbardo, Philip G., Psikoloji ve Yaşam, Çev.: Gamze Şart, Nobel Yayınları, 19. basım, Ankara 2012.
- Güngör, Erol, Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar, Ötüken Yayınları, İstanbul 2000.
-, Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.
- Jeeves, M. A., “Din Psikolojisi”, Çev.:Ahmet Albayrak, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010.
- Kant,Immanuel, Critique of Judgement, trans. James Creed Meredith, Clarendon Press, Oxford 1964.
- Karacoşkun, M. D. vd., Din Psikolojisi, Ed.: Mustafa D. Karacoşkun, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Kılıç, Recep, Ahlakın Dinî Temeli, TDV Yayınları, Ankara 1992.
- Kutub, Muhammed, İslam’a Göre İnsan Psikolojisi C. II, Çev.: Akif Nuri, Şamil Yayınları, İstanbul 1974.
- Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.
- Küng, H., ve Kuschel, K. J., Evrensel Bir Ahlaka Doğru, Çev.: N. Aşıkoğlu, Gün Yayınları, Ankara 1995.

- Malinowski, B., *Sex and Repression In Primitive Society, The Foundations of Faith and Morals*, London 1936.
- Özdoğan, Öznur, “Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi”, *Araştırma Dergisi*, Ankara 1997, Sayı 2.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Saroglou, Vassilis, Delpierre, Vanessa ve Dernelle, “Rebecca, Values and Religiosity: A Meta analysis of Studies Using Schwartz’s Model, Personality and Individual Differences”,
http://veraznanjemir.bos.rs/materijal/Values%20and%20religiosity_a%20meta-analysis.pdf 30.11.2014.
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W., “Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values”, *Journal of Personality and Social Psychology*, New York 1995.
- Spinks, G. S., “Psikoloji ve Din”, çeviren: Bozkurt Koç, Zeynep Özcan, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, Cilt 13, Sayı 1.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç *Din Nedir*, Çev.: Sevil İnan Sönmez, Akvaryum Yayınları, İstanbul 2012.
- Uyguç, Nermin, “Cinsiyet, Bireysel Değerler ve Meslek Seçimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, İzmir 2003, Cilt 18, Sayı 1.
- Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış Ve Şahsiyet Özellikleri*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- Yapıcı, Asım ve Zengin, Zeki Salih, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, İstanbul 2003, Cilt 1, Sayı 4.
- Yavuz, Kerim, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *AÜİFD*, Erzurum 1982, Sayı 5.

